

25. Твій спів натхненний замовк на видноколі / Г. Носкін // Вітчизна. — 1967. — С. 131-134.

26. У духовно-культурному полі Григорія Кочура [Електронний ресурс] / Р. Зорівчак // Львівський університет ім. І. Франка . — Режим доступу: <http://www.franko.lviv.ua/faculty/inomov.new/ukrainian/report.htm>

27. Український шекспірівський проєкт - бути чи не бути [Електронний ресурс] / Н.М. Торкут // Літакцент. — 2008. — Режим доступу: <http://litakcent.com/2008/02/27/natalija-torkut-ukrajinskyj-shekspirivskyj-proekt-buty-chy-ne-buty.html>

28. Українські та російські переклади сонетів Вільяма Шекспіра: спроба порівняльного аналізу [Електронний ресурс] / О.В. Нікітченко // Культура народів Причорномор'я. — 2004. — №54. — С. 164-169. — Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/Articles/Kultnar/knp54/knp54_164-169.pdf.

29. Якимчук А.П. Неоромантичні тенденції в українському перекладі / А.П. Якимчук // Гуманітарний вісник. — 2008. — №13. — С. 263-268.

УДК : 81'255.4 : 82 - 31 = 161.2 = 111 = 162.1 Андрухович Ю.

*Нечипоренко М.Ю.
(Київ, Україна)*

**ФУНКЦІОНАЛЬНЕ НАВАНТАЖЕННЯ ДІАЛЕКТИЗМІВ У ТЕКСТАХ
Ю.АНДРУХОВИЧА ЯК ДЖЕРЕЛО ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ ТРУДНОЩІВ
(на матеріалі перекладів «Рекреацій», «Московіади»
та «Перверзії» англійською та польською мовами)**

Стаття присвячена вивченню функцій територіальних діалектизмів із текстів Ю.Андруховича у перекладознавчому аспекті. Використання діалектних одиниць у першотворах розглядається як один із методів реалізації естетичних і світоглядних настанов письменника-постмодерніста, що повинна знайти належне відображення у текстах перекладів.

Ключові слова: діалектизми, переклад, текст-задоволення, постмодерністський світогляд, естетичні настанови.

Статья посвящена изучению функций территориальных диалектизмов из текстов Ю.Андруховича в переводоведческом аспекте. Использование диалектных единиц в оригиналах рассматривается как одна из метод реализации эстетических и мировоззренческих установок писателя-постмодерниста, которая должна найти надлежащее отображение в текстах переводов.

Ключевые слова: диалектизмы, перевод, текст-удовольствие, постмодернистское мировоззрение, эстетические установки.

The article studies the functions of the regional dialect words in Yuri Andrukhovych's texts from the point of view of translation studies. The use of dialect units in the originals is seen as

© Нечипоренко М.Ю., 2011

one of the methods of conveying the aesthetic ideas and ideological views of the postmodern writer that must be properly reflected in translations.

Key words: *dialect words, translation, the text of pleasure, postmodernist ideology, aesthetic ideas.*

Питання відтворення територіальних діалектизмів у перекладах творів художньої літератури не належить до кола малодосліджених. У своїх працях поруч із багатьма іншими вченими його торкалися такі провідні філологи як В.С.Виноградов, С.Влахов та С.Флорін, В.Н. Комісаров, А.Попович, А.В. Федоров. Дотеперішній внесок науковців в історію розробки цієї проблематики масштабний і вагомий, проте з огляду на періодичну зміну літературних парадигм не можна твердити, що питання вичерпане. Письменники безперервно шукають важелів естетичного впливу на своїх читачів, задіюючи у цьому пошуку ті чи інші ресурси рідної мови у згоді із власним авторським задумом та тенденціями сучасної їм літературної епохи. Поряд з архітектонікою у красному письменстві відповідно до канону доби постійно змінюється набір мобілізовуваних сегментів стилістично забарвленої лексики. У різні періоди активуються ті з них, які найвідповіднішим чином здатні відбити у літературі конкретний історичний і культурний час із його специфічними обставинами. Певна річ, різні письменники використовують стилістично марковану лексику у неоднакових пропорціях до стилістично нейтральної. Інтенсивність вживання стилістично забарвленої лексики варіюється від письменника до письменника залежно від його бачення концепції власного тексту. Утім, своєрідність емоційної дії, яку ця лексика здатна вчинити на читача, визначається передусім не частотністю її включення у тканину літературного твору, а функціями, котрі вона виконує. Маркована лексика може служити авторському задуму у різний спосіб, тому, аби слушно оцінити відтворення її у перекладі, потрібно спочатку встановити функції цієї лексики у тексті оригіналу.

Мета цієї розвідки – на прикладі особливостей відтворення діалектних одиниць показати, що принципи аналізу перекладів художніх текстів повинні трансформуватися відповідно до зміни літературних парадигм. Осягнути визначену мету допоможе розв'язання конкретного завдання. За суттю своєю завдання це – типове, адже полягає воно у здійсненні чергової спроби з'ясування можливостей відображення у перекладі територіальних діалектизмів. Матеріал дослідження, яким виступає низка текстів Ю.Андруховича та їхні англійські переклади, однак, дозволяє побачити проблему у ширшій перспективі.

Цілком очевидно, що автори, котрі походять з одного географічного регіону, часто використовують одиниці тих самих місцевих діалектів. Так, скажімо, якщо порівняти територіальні діалектизми, якими перемежують свої тексти галичани І.Франко і Ю.Андрухович, знайдемо у обох письменників елементи бойківських і гуцульських говірок. Служать ці елементи, проте, реалізації різних естетичних настанов. Не зупинятимемося тут на функціонуванні діалектизмів у творах Франка; це тема достатньо досліджена, також і у перекладознавчому плані. Звернемося натомість до розгляду говіркових елементів у текстах Андруховича, перед тим коротко пояснивши, з якої ще причини, крім спільності територіального походження, постатям Франка і Андруховича логічно опинитися у цій розвідці поряд. У часи Франка великою мірою саме завдяки його діяльності

на літературній ниві входить у мову красного письменства велика кількість діалектизмів. Невдовзі після Франка настає тривалий період досить жорсткої орієнтації на літературну норму, і лише у 90-ті роки минулого століття відбувається масове повернення діалектних одиниць до творчих лабораторій українських письменників. Неодноразово дослідниками сучасної вітчизняної літератури зазначалося, що «начебо «між іншим» це покоління здійснило різкий поворот в одному з лінгвістичних усвідомлень – у понятті літературної норми. Тоді, коли за прогнозами заангажованої лінгвістики, діалекти мали б почати помирятися, в літературі відбувається зворотне... [1: 163]». Чільник «революційного» покоління дев'яноститників, Андрухович, реабілітує діалектизми по багатьох десятиліттях літературних «утисків».

Діалектизми у текстах Андруховича багаторазово зустрічаються в авторському мовленні. На нашу думку, діалектні вкраплення в авторських партіях творів Андруховича слід трактувати як такі, що з одного боку є для письменника природними, бо це слова і вирази, а також способи і контексти їхнього вжитку, розповсюджені у тій частині України, де він мешкає, а, отже, під владою чарів живої мови якої так чи інакше опиняється. З іншого ж боку, досконале знання автором мови літературної вказує на те, що поява діалектизмів у його творах не стихійна, а зважена чи принаймні усвідомлена, тобто є його цільовою стилістичною настановою. В Андруховичевому есе «Місто-Корабель» є таке речення: «Вершина невидимого нині вододільного хребта знаходиться за кілька сотень метрів від головного залізничного вокзалу, чи, як варто казати тут, у Львові, двірця [2: 25]». Своєрідність атмосфери міста (не лише мовної, про що йтиметься далі у тексті есе) автор відображає, вдаючись до створення контрасту – переходячи від мови літературної до діалектного її варіанту. Якщо проаналізувати деякі інші твердження письменника відносно Галичини, проявляється глибший смисл цього речення. «Галичина для мене є якимось таким шматком цього світу, – хай цей світ швидше уявний – без якого не можна. Бо він означив для тебе певні координати. Вони достатньо вільні, ти в них рухаєшся, але без них ти втрачаєш будь-яку ідентичність [3: 30]», – каже Андрухович своєму співрозмовникові, іншому українському письменнику, Тарасові Прохаську в «Іншому форматі». «З перспективи Полісся Галичина не просто жалюгідна, – вона постмодерністська. Але я маю інакшу перспективу. Точніше, не маю її, бо перебуваю тут, усередині, це моя територія, це мій підозрюваний і зневажуваний світ, фортечні мури навколо нього давно повалено, рови засипано історичним хламом і культурним сміттям, якоюсь битою порцеляною, чорною гаварецькою керамікою, гуцульськими кахлями, моя лінія оборони — це я сам, але в мене немає іншого виходу, як тільки боронити цей шматок, цей клапоть, ці клапті, що розлязяться навсідч [4: 123]», – каже Андрухович у своєму есе «Час і місце або Моя остання територія». Каже живий Андрухович, а не постмодерністська авторська маска. Боронити Галичину через оборону власної ідентичності, у тому числі і мовної – ось його настанова. Незважаючи на свої подекуди навіть досить-таки критичні висловлювання відносно Галичини, Андрухович не хоче бути просто українським письменником – він хоче бути галицьким українським письменником, надміру не випинаючи цього, але і не забуваючи продемонструвати.

Однак, коли говоримо про свідоме живиння автором діалектизмів, не забуваймо про найістотніше. Андрухович – постмодерніст. А тому діалектизми, разом з розмаїттям ін-

ших мовних засобів, які він використовує, служать єдиній меті – досягнення пункту, в якому «виникає роззяцькований, візеручастий текст [5: 466]», коли «ми неначе перевантажені мовним багатством... Подібний текст – це ставка на нескінченний бенкет, мить, коли мовне задоволення починає задихатися від власного надміру і виливається насолодою [5: 466]». Андрухович створює багаторівневі тексти-задоволення, у яких кожен дібраний письменником елемент має своє місце і вагу у системі стилістичних хитросплетінь і у свій особливий спосіб додає тілам текстів еротичності, принакності для читача. «Слово може стати еротичним [таким, що, за Р. Бартом, веде до задоволення/насолоди – примітка наша]..., якщо воно виявляється неочікувано соковитим саме завдяки своїй новизні [5: 496]». Такими, гадаємо, можна вважати, зокрема, перевідкриті Андруховичем діалектизми. Осудливе твердження літературної критики красного письменства радянських часів: «Словникові рідкісності зваблюють тих майстрів, що прагнуть досягти стилістичної оригінальності понад усе інше [6: 232]» у постструктуралістській рефракції набуває нового, відповідного сучасній культурній епосі, звучання.

У текстах Андруховича знаходимо все розмаїття діалектизмів: фонетичні, морфологічні, лексичні та синтаксичні. Аналіз першотворів та їх англломовних і польських перекладів показує, що більшість діалектизмів (> 90%), використаних автором, не були відображені у перекладах за допомогою жодних стилістично маркованих одиниць, тобто були нейтралізовані. У поодиноких випадках лексичні діалектизми відтворювалися за допомогою розмовної лексики: *зупірка* [7: 44; 8: 267] – *chit-chat* [9: 42; 10: 211], *їдло* [7: 50; 11: 59] – *żarcie* [12: 33; 13], *дідо* [7: 83; 14: 60] – *granddad* [9: 85; 10: 571]. Серед варіантів відображення морфологічних діалектизмів необхідно виділити цікаву ідею одного із польських перекладачів, а саме відтворення діалектної форми дієслова у третій особі однини *świóche* [15: 37] за допомогою неправильного написання у перекладі нормативної форми дієслова у тій самій особі і числі: *światczy* [16: 39] замість *świadczy*. Той самий хід, але цього разу як дистантну компенсацію, використовує перекладач, працюючи з іншим реченням оригіналу, де наявний морфологічний діалектизм: про відхилення від літературної норми лексеми *щоби* [15: 57; 17: 33] він сигналізує орфографічно помилкою у слові **przybywszy**, пишучи його як *przybivszy* [16: 64], що автоматично перетворює речення на таке, що містить семантичну похибку (**przybywszy** – прибувши, приставши : *przybivszy* – прибивши), а отже, поза всяким сумнівом, звертає на себе увагу читача порушенням семантичного зв'язку між складниками речення.

У текстах Андруховича діалектизми у мовленні героїв приблизно у 1.5 рази частотніші, ніж в авторському мовленні. У більшості випадків вони характеризують героїв як людей, що походять з певного географічного регіону, яскравими прикладами чого можуть бути мовні практики доктора Попеля та повії Марти із «Рекреацій». Але не завжди діалектизми малюють фігури персонажів лише у локальному аспекті. Від тексту до тексту автор використовує діалектизми по-різному.

У «Московіаді» діалектизми зустрічаються не лише у «природному середовищі» – мовленні галичинана Отто фон Ф., головного героя, але й у мовній практиці персонажа на ім'я Арнольд Горобець, постає якого у тексті окреслюється як «український південь, русскоязычное население». Чому письменник саме мовленнєву партію Горобця, людини з російськомовного півдня України, перемержує діалектизмами? Чи не з тієї ж самої

причини, що і вибирає для нього прізвище Горобець, а не Воробей? Здається, у такий спосіб автор сумно підморгує у бік ситуації з українською мовою в Україні. Прізвище і мовна практика героя (вельми пристойна українська мова, він навіть використовує літературну спонукальну форму «ходімо [18: 25]» замість поширеної просторічно-суржикової «пішли») різко контрастують із характеристикою «український південь, русскоязычное население». Діалектизми ще більше загострюють цей дисонанс. Це ніби певне фантазмагоричне протиставлення того, що є насправді, і того, як, на думку автора, принаймні, усе мало б бути: у позатекстовій реальності такий письменник був би, звісно російськомовним, а Андрухович робить його не просто грамотним українськомовним, але ще й носієм одного з українських діалектів, тобто особою, для якої українська мова з усіма її барвами – природна, рідна стихія. У такий спосіб через канву тексту проступає позиція письменника-громадянина. Мовна особистість Горобця є яскравою ілюстрацією того, що як і літературний постмодернізм країн Центральної і Східної Європи, український літературний постмодернізм «так асимілюється в постколоніальній культурі... , що стає заідеологізованим – риса, загалом, постмодернізмові не притаманна [19: 46]». Функцією територіального діалекту у цьому випадку є «функція ідеологічна, або символічна, що виконується у тих випадках, коли автор надає образу і мовленню героя особливих «ідеологічних» рис, що відповідають особливій «ідеологічній» (філософській) настанові автора [20: 19]». Тут діалектизми вже не тільки додають своєрідності авторському стилю, але й виступають провідником соціальних поглядів письменника, що робить питання відображення їхнього функціонального навантаження у текстах перекладів у невикривленому вигляді ще доконечнішим і складнішим.

Ще один герой «Московіади», у мовній практиці якого наявні діалектизми, – кадебіст «Сашко». З приводу мови між «Сашком» та Отто на початку їхньої першої зустрічі відбувається розмова, яку доречно буде тут коротко процитувати:

– ...До речі, як вам моя українська?

– Бажає гіршого, – зауважив ти. – Надто правильна, і це відразу робить очевидною вашу професію...

– Десять років у цій засраній Москві, а рідної мови не забув – похвалився «Сашко». – Очолую в нашому комітеті первинний осередок товариства української мови... [18: 95]

Вдруге Отто зустрічає «Сашка» після того, як останнього, за його словами, розжалували. Оповідючи про сумну для нього подію, «Сашко» промовляє фразу: «...я, курва мама, теж українець! І трохи випив собі [18: 131]» – і після цього поворотного пункту в історії, хай навіть трохи саркастичної, та все ж самоідентифікації героя, його мовлення змінюється з «надто правильного» мовлення працівника радянської спецслужби на менш літературне, із великою кількістю вульгаризмів, вкрапленнями русизмів і також діалектизмів. Наведемо лише один приклад: «– *He*, але *файно* [8: 1526] ти з тим телефоном приколов – знову забулкав через хвилину [18: 131] [курсивом виділено діалектизми, фонетичний та лексичний – примітка наша]». У англомовному перекладі маємо: «“*No*, you really did a *fine* job with the phone!” he started bubbling again in a minute [21]», у польському – “*No*, ale z tym telefonem to *niezły* numer wyciąłeś – zabulgotał po chwili [22: 186]”. Мовна практика «Сашка», людини, що розмовляла з Отто зі зверхністю того, за ким стоїть вельми владна структура, докорінно змінюється, коли він втрачає своє місце

у потужній організації. Після розжалування мовлення співробітника КДБ стає далеким від підкреслено-літературного, що означає, що з його владним становищем покінчено. Тут знову доречно говорити про Андруховича-постмодерніста, який ототожнює чіткі рамки літературної мови з іншими офіційними і цензурованими явищами, чужими для постмодерністського світогляду. Тому, аби відбити стильову орієнтованість письменника, у перекладі важливо зберегти алегоричний дисонанс між правильним, літературним мовленням «Сашка» на початку і тим, віддаленим від норми, за рахунок, зокрема, діалектизмів, яке чуємо у тексті пізніше.

Ще в інакший спосіб функціонують діалектизми у «Перверзії». Крім мовленнєвих партій автора і головного героя, Стаха Перфецького, вони нерідко зустрічаються у мовленні Ади Цитрини, до якої має почуття протагоніст, що, очевидно, є знаком психологічного і емоційного зв'язку між персонажами. У поєднанні з іншими відхиленнями від літературної норми діалектизми маніфестують також недосконале володіння українською мовою, як усною, так і писемною, низки другорядних героїв. Варто зазначити у зв'язку з цим, що хоча дія роману відбувається переважно в Італії, за рахунок вкрапельє одиниць інших європейських мов, зокрема, англійської, німецької, італійської, складається враження, що всі герої розмовляють українською, тому діалектизми у їхньому мовленні сприймаються виключно як відхилення від літературної норми мови оригіналу.

Авторитетні філологи неодноразово заявляли, що «діалект однієї мови не може бути ні на матеріальному, ні на звуковому рівні виражальним еквівалентом діалекту іншої мови [23: 121]», що за визначенням унеможливлює адекватність відтворення територіальних діалектизмів тексту мовою оригіналу діалектними одиницями цільової мови. Оскільки ж «конкретні діалекти надто тісно пов'язані з певним краєм [24: 68]», у процесі перекладу, який би шлях розв'язання проблеми не обрав перекладач, неминучі втрати соціолокальної інформації. На думку теоретиків перекладу, ці втрати, втім, частково можна відшкодувати «за допомогою просторіччя, вказівкою на те, що еквівалент, так само як і відповідний йому діалектизм оригіналу, відірваний від літературної норми [25: 68]». Як ми простежили у попередній частині розвідки, перекладачі текстів Андруховича вельми рідко вдавалися до відтворення діалектизмів за рахунок функціональних відповідників. Лише у кількох випадках вони звернулися до просторічної лексики. Переважна ж частина діалектизмів оригіналу у перекладах нейтралізована. Утім, навіть якби сталося так, що перекладачі відтворили діалектизми просторічними одиницями, їхні версії виявилися б перенасиченими елементами розмовного стилю, адже у текстах Андруховича певний відсоток складають діалектизми, надмірно зроста б. Головна проблема, однак, полягає не у збереженні чи не збереженні пропорцій, а у тому, що у текстах перекладів за таких обставин не реалізуються основні функції, які виконували діалектизми у доробку Андруховича, через що:

- 1) мовлення героїв втрачає локальний колорит;
- 2) письменник позбавляється частини можливостей у художній спосіб висловити свою громадянську позицію;
- 3) руйнується опозиція між літературною та неунормованою мовою, у якій алегоричним чином втілюються особливості світогляду Андруховича як письменника-постмодерніста;

4) нівелюється самоусвідомлення Андруховича як не просто українського, а галицького українського письменника;

5) текст-задоволення втрачає частину своєї принадності для читача за рахунок зниження рівня насиченості різними видами маркованої лексики.

Результати дослідження підводять нас до висновку, що аби отримати адекватні із погляду відтворення діалектизмів художні тексти, перекладачам необхідно перш за все встановити функції, які діалектні одиниці виконують у першотворах, а потім визначити, за рахунок яких мовних засобів ці функції можуть бути реалізовані у цільових текстах, і здійснити всі необхідні для цього перекладацькі операції. На прикладі підходу польського перекладача до відтворення окремих морфологічних діалектизмів «Перверзії» видно, що простір для пошуків новаторських рішень у царині перекладу необмежений. Перспективними дослідженнями, які впливають із цієї розвідки, є такі, що полягатимуть у вивченні у перекладознавчому аспекті функцій інших видів маркованої лексики із текстів Андруховича, а чи його колег по перу із грона українських або зарубіжних письменників-постмодерністів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Трифонов Р. Зміни у понятті української мови: діахронічні спостереження / Р. Трифонов // Молода нація. – 1998. – № 9. – С. 160–164.
2. Андрухович Ю. Місто-корабель / Ю.Андрухович // Дезорієнтація на місцевості. Спроби. – Івано-Франківськ, 2006. – С. 25–30.
3. Інший формат. Юрій Андрухович / [упоряд. Прохасько Т.]. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2003. – 60 с.
4. Андрухович Ю. Час і Місце або Моя Остання Територія / Ю.Андрухович // Дезорієнтація на місцевості. Спроби. – Івано-Франківськ, 2006. – С. 118–126.
5. Барт Р. Удовольствие от текста / Р.Барт // Избранные работы: Семиотика. Поэтика. – М., 1994. – С. 462–518.
6. Ларин Б.А. Эстетика слова и язык писателя. Избранные статьи / Б. А. Ларин. – Ленинград: Художественная литература, 1974. – 288 с.
7. Андрухович Ю. Рекреації: [роман] / Ю.Андрухович. – Львів: ЛА Піраміда, 2005. – 144 с. – (Першотвір).
8. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В.Т.Бусел]. – К.; Ірпінь: Перун, 2007. – 1736 с.
9. Yuri Andrukhovych. Recreations / Yu. Andrukhovych; translated by M.Pavlyshyn. – Edmonton; Toronto: Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, 1998. – 132 p.
10. Longman Dictionary of English Language and Culture / [editorial director Della Summers]. – Harlow; Barcelona: Cayfosa, 1992. – 1555 p.
11. Словник української мови: у 11 т. – Т. 4 / [редакт. т. А.А.Бурячок, П.П.Доценко]. – К.: Наукова думка, 1973. – 840 с.
12. Jurij Andruchowycz. Rekreacje / J. Andruchowycz; przekład O.Hnatiuk. – Izabelin: Świat literacki, 2005. – 108 s.
13. Słownik języka polskiego PWN [Електр. ресурс]. – Режим доступу до словн.: <http://www.pwn.pl/?module=multisearch&search=%BFarcie&submit2=szukaj>.

14. Гуцульські говірки. Короткий словник / [уклад. Г.Гузар, Я.Закревська та ін.] – Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 1997. – 232 с.
15. Андрухович Ю. Перверзія: [роман] / Ю.Андрухович: – Львів: ВНТЛ– Класика, 2004. – 304 с. – (Першотвір).
16. Jurij Andruchowycz. Perwersja / J.Andruchowycz; przekład O.Hnatiuk i R.Rusnak. – Wołowiec: Wydawnictwo Czarne, 2003. – 366 s.
17. Словник місцевих слів, у літературній мові не живаних / [упоряд. І.Огієнко] – Жовква: Друкарня отців-василіян, 1934. – 158 с.
18. Андрухович Ю. Московіада. Роман жахів: [роман] / Ю.Андрухович: – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2000. – 140 с. – (Першотвір).
19. Лавринович Л. Сучасний український постмодернізм – напрям? стиль? метод? / Л.Лавринович // Слово і Час. – 2001. – № 1. – С. 39–46.
20. Яковлева М.А. Компенсация при передаче стилистически сниженных высказываний на разных уровнях текста: дис. ... кандидата филол. наук: 10.02.20 / Яковлева Мария Александровна. – М., 2008. – 130 с.
21. Yuri Andrukhovych. The Moscoviad / Yu.Andrukhovych; translated by V.Chernetsky. – Manuscript.
22. Jurij Andruchowycz. Moskowiada. Powieść grozy / J.Andruchowycz; przekład P.Tomanek. – Wołowiec: Wydawnictwo Czarne, 2000. – 194 s.
23. Попович А. Проблемы художественного перевода / А.Попович. – М.: Высшая школа, 1980. – 199 с.
24. Лийв М. Русская диалектная лексика как стилистическое средство и способы её передачи на эстонский язык / М.Лийв // Сопоставительный анализ лексических и грамматических средств разносистемных языков / отв. ред. Х.Д.Леэметс. – Таллин, 1984. – С. 57–70.
25. Виноградов В.С. Лексические вопросы перевода художественной прозы / В.С.Виноградов. – М.: Издательство Московского университета, 1978. – 172 с.